

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

СМИРНОВ Максим Іванович

УДК 343.14

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦВ'ЯЗКУ

12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
АЛЕНІН Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України,
НОР Василь Тимофійович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
кримінального процесу і криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент
МОЛДОВАН Валеріан Васильович,
Міжгалузевий інститут управління, перший
проректор, завідувач кафедри теорії держави і права

Провідна установа: **Національна юридична академія України імені
Ярослава Мудрого** Міністерства освіти і науки
України, кафедра кримінального процесу,
м. Харків

Захист відбудеться “_____” _____ 2005 р. о “_____” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ України за адресою: 03035, м. Київ, Солом’янська пл., 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України за адресою: 03035, м. Київ, Солом’янська пл., 1

Автореферат розісланий “_____” _____ 2005 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Казміренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з умов успіху провадження у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом, є своєчасна, надана з дотриманням встановлених правил і процедур правова допомога. Тенденції сучасної злочинності, особливо організованих її форм, визначають необхідність розробки ефективних механізмів і процедур надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах, оскільки принципово важливе значення для розслідування і розгляду кримінальних справ у контексті правової допомоги має оперативність та ефективність дій органів юстиції договірних сторін з повагою до їхнього суверенітету і територіальної цілісності. Зокрема, сторони, які розробляють договори про правову допомогу у кримінальних справах, мають забезпечити, щоб ці договори сприяли прискоренню надання правової допомоги, спрощенню порядку одержання доказів і проведенню процесуально-слідчих дій, а також відбивали принцип необхідності збирання доказів з використанням способів, бажаних для запитуючої сторони.

Вищенаведене, у поєднанні з інтересом, який нині виявляється до розробки і розвитку нових видів і методів надання правової допомоги у кримінальних справах, додає особливої актуальності питанням, розглянутим у дисертації, тим більше що на даний момент комплексні роботи, присвячені системному розгляду теоретичних і практичних питань надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцз'язку, і національне законодавство з цього питання в Україні відсутні, хоча процесуальні відносини в цій сфері безпосередньо торкаються як дотримання прав особистості у кримінальному судочинстві, так і сфери державних інтересів.

Теоретично важливим і практично актуальним питанням міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу, чинності кримінального закону в просторі, видачі злочинців, права притулку, громадянства, становища іноземців у свій час приділяли такі відомі юристи дореволюційної Росії, як М.Ф. Владимирський-Буданов, В.П. Даневський, І. Іванівський, П.Е. Казанський, Ф.Ф. Мартенс, Н.Д. Сергієвський, Н.С. Таганцев, І.Я. Фойницький, а з радянських часів міжнародному співробітництву у сфері кримінального судочинства приділялася увага в працях О.І. Бастрикїна, І.П. Бліщенко, М.В. Буроменського, Р.М. Валєєва, Л.Н. Галєнської, В.К. Звірбуля, В.П. Зимїна, Г.В. Ігнатенка, І.І. Карпеця, Ф.І. Кожевнікова, Н.І. Костенка, В.М. Кудрявцева, І.І. Лукашука, Е.Г. Ляхова, О.В. Наумова, В.П. Панова, І.В. Фісенка.

Над дослідженням окремих аспектів зазначеної проблематики працювали такі вчені, як: Ю.П. Алєнін, Н.М. Ахтирська, О.М. Бандурка, О.В. Баулін, П.Д. Біленчук, П.Н. Бірюков, Л.В. Брусніцин, В.К. Весельський, О.І. Виноградова, С.М. Вихрист, О.Г. Волеводз, В.М. Волженкіна, Ф.М. В'яткін, Т.С. Гавриш, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, С.Є. Єркенов, Н.А. Зелінська (Др'оміна), А.В. Іщенко, С. Кареклас, Н.С. Карпов, І.П. Козаченко, М.В. Костицький, А.В. Кофанов, С.Ф. Кравчук, В.С. Кузьмічов, Т.В. Лукашкіна (Затилкіна), А.Г. Маланюк, В.Т. Малярєнко, Н.І. Маришева, Е.Б. Мельнікова, В.В. Меркушин, О.Р. Михайленко, М.М. Михєєнко, В.В. Мілінчук, В.В. Молдован, В.Т. Нор, В.П. Панов, М.І. Пашковський, Д.П. Письменний, Х.У. Рустамов, М.Я. Сєгай, А.С. Сизонєнко, С.М. Стахівський, В.Ш.

Табалдієва, В.Я. Тацій, В.М. Тертишник, М.В. Тропін, Л.Д. Удалова, О.Г. Халіулін, О. Ходирєв, В.Ю. Шепітько, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та інші.

Однак, що стосується проблеми використання відеоконференцз'язку у кримінальному судочинстві в цілому і сфері надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах, то окремі наукові дослідження з цієї проблематики носять вибіркового характеру.

Динамізм у розвитку нових потреб і форм міжнародного співробітництва у кримінальному процесі, а також недослідженість багатьох теоретичних і практичних питань надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцз'язку, обумовлені цим прогалини в КПК України стали об'єктивною причиною вибору теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Комплексної програми профілактики злочинності на 2001 – 2005 рр., затвердженої Указом Президента України № 1376 від 25.12.2000 р. Проблема дослідження є складовою частиною загальної наукової теми “Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави” (номер державної реєстрації 0101U001195), що розробляє Одеська національна юридична академія, а також складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу ОНЮА за темою “Проблеми ефективності кримінально-процесуального законодавства у сфері боротьби зі злочинністю та охорони прав особистості в умовах формування правової держави” на 2001 – 2005 рр.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцз'язку, розробці науково-практичних рекомендацій і пропозицій щодо подальшого вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України, міжнародних договорів у цій галузі та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети автор поставив і вирішував такі завдання:

□ розглянути існуючу практику застосування договірних норм з питань міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу, надання правової допомоги у кримінальних справах і з'ясувати правову природу останньої;

□ визначити поняття і зміст методу відеоконференцз'язку у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах;

□ розглянути сутність, значення і сучасний стан використання методу відеоконференцз'язку при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах;

□ з'ясувати особливості провадження процесуальних дій та процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцз'язку;

□ внести та обґрунтувати на підставі вивчення положень кримінально-процесуального закону, слідчої та судової практики пропозиції, спрямовані на подальше вдосконалення кримінально-процесуального законодавства і міжнародних договорів України, а також діяльності правоохоронних і судових органів у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах.

Об'єктом дослідження є діяльність судових і правоохоронних органів України та іноземних держав, а також міжнародних юрисдикційних органів, що

пов'язана з наданням правової допомоги у кримінальних справах, та нормативно-правова база у цій сфері.

Предметом дослідження є особливості надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку, а також норми міжнародних договорів і кримінально-процесуального законодавства щодо провадження процесуальних дій, загальних умов, підстав і процедурних питань надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку.

Методи дослідження обрано виходячи з поставлених у роботі мети і завдань, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження. У роботі використані такі спеціальні методи наукового дослідження, як метод *історичного, системно-функціонального і статистичного аналізу* правових норм для дослідження розвитку уявлень про інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах у сфері міжнародного співробітництва, та їх відбиття в законодавстві й міжнародних договорах України, положеннях міжнародних договорів, що стосуються надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку; *формально-логічний* метод – для визначення понятійного апарату за темою дослідження; *статистичний* метод, який був використаний у процесі вивчення та узагальнення судової, прокурорської та слідчої практики; *порівняльно-правовий* метод, який дозволив на основі порівняння норм міжнародних договорів, національного й іноземного законодавства виявити прогалини у внутрішньодержавному правовому регулюванні надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку, що дало можливість внести конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного та проекту КПК України.

Емпіричну базу дослідження склали результати вибіркового дослідження судової, прокурорської та слідчої практики південного регіону України (Одеської, Миколаївської та Херсонської областей) з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах за період з 2001 по 2004 рр., Вінницької та Кіровоградської областей за 2004 р., узагальнення статистичних даних Генеральної прокуратури України щодо міжнародного співробітництва та правової допомоги у 2002 – 2004 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана праця є першим в Україні комплексним дослідженням, у якому розглядаються сутність, значення і сучасний стан використання методу відеоконференцзв'язку при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом; особливості провадження процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку; загальні умови, підстави і процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку. За результатами дослідження сформульовано ряд нових положень, висновків та пропозицій, які мають значення для науки та практики, відповідають вимогам наукової новизни і виносяться на захист. До найбільш суттєвих із них слід віднести такі:

□ запропоновано визначення взаємної правової допомоги у кримінальних справах – як передбаченої міжнародними договорами, національним кримінально-процесуальним законодавством або заснованої на принципі взаємності діяльності компетентних органів запитуваної договірної сторони з проведення на її території

або сприяння в проведенні на території запитуючої договірної сторони процесуальних дій з метою сприяння розслідуванню, розгляду і вирішенню кримінальної справи, що знаходиться в провадженні компетентних органів запитуючої договірної сторони;

□ запропоновано визначення, відповідно до якого під проведенням процесуальної дії (судового засідання) з використанням відеоконференцзв'язку в порядку надання правової допомоги необхідно розуміти особливу процедуру провадження, при якій посадова особа (суддя, прокурор, слідчий) компетентного органу запитуючої договірної сторони перебуває в місці основного провадження у кримінальній справі, а учасник процесуальної дії (судового засідання) перебуває на території запитуваної договірної сторони і спілкування між ними відбувається в режимі реального часу з використанням технічних засобів за допомогою аудіовізуальної взаємодії;

□ набула подальшого розвитку проблема щодо необхідності введення в практику розслідування і розгляду кримінальних справ такого процесуального заходу безпеки, як проведення процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку;

□ обґрунтовано положення про те, що використання відеоконференцзв'язку в національному кримінальному судочинстві потребує регламентації в КПК України: 1) розгляду скарг на незаконне затримання, про зміну запобіжного заходу, а також щодо продовження терміну утримання під вартою; 2) розгляду апеляційними судами областей скарг засуджених в апеляційному порядку; 3) перегляду рішень суду в касаційному порядку, коли участь засудженого в розгляді скарги з якихось причин неможлива, викликає труднощі або про розгляд скарги з використанням відеоконференцзв'язку подав клопотання сам засуджений;

□ вперше визначено безпосередні й похідні переваги використання відеоконференцзв'язку в порівнянні з традиційними способами виконання міжнародних слідчих (судових) доручень;

□ вперше обґрунтовано, що метод відеоконференцзв'язку надає можливість фактично одночасного задоволення прохань двох і більше держав про тимчасову передачу особи, що утримується під вартою на території запитуваної держави, для проведення з її участю процесуально-слідчих дій, тим самим вирішуючи проблему прохань, що збігаються за часом, а також дозволяє вирішити ситуацію, коли особа одночасно є об'єктом кримінального переслідування в одній державі й необхідність її присутності для проведення процесуальних дій потрібна в іншій державі;

□ визначено співвідношення методу відеоконференцзв'язку з принципами кримінального судочинства, насамперед принципом безпосередності дослідження доказів, і показано, що проведення процесуально-слідчих дій за допомогою відеоконференцзв'язку не має суттєвих недоліків у порівнянні з традиційними способами збирання та перевірки доказів, не створює нездоланного бар'єру для ефективної комунікації між учасниками процесуальної дії, не має кардинальних відмінностей в оцінці доказів. Принципи кримінального процесу під впливом таких факторів, як швидкість, простота, процесуальна економія, видозмінюються не втрачаючи свого процесуального характеру;

□ обґрунтовано доцільність використання відеоконференцзв'язку при проведенні таких процесуальних дій у порядку правової допомоги: 1) допиту (свідка, потерпілого, обвинувачуваного, експерта); 2) очної ставки; 3) огляду; 4) пред'явлення для впізнання; 5) віддаленої "присутності" в судовому засіданні окремих учасників кримінального процесу на весь час розгляду справи; 6) проведення необхідних запитуючій державі процесуальних дій з особою, що утримується під вартою на території запитуваної держави; 7) перегляду за клопотаннями засуджених судових рішень, що не набрали законної сили, коли їх участь з якихось причин неможлива або ускладнена; 8) координації спільної діяльності правоохоронних і судових органів держав, у тому числі за допомогою надання запитуючій стороні можливості негайного ознайомлення з доказами, отриманими за запитом про надання правової допомоги;

□ вперше обґрунтовано висновок щодо необхідності відрізнити підстави використання методу відеоконференцзв'язку при проведенні запитуваних процесуальних дій від підстав надання правової допомоги у кримінальних справах;

□ вперше визначено процесуальні особливості проведення слідчих або судових дій з використанням відеоконференцзв'язку, які полягають в особливому, нетрадиційному для практики надання правової допомоги у кримінальних справах порядку проведення процесуальних дій, обумовлених специфікою розглянутого методу.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції використовуються: 1) у законотворчій роботі Комітетом Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності для доопрацювання проекту КПК України щодо правового регулювання використання відеоконференцзв'язку у кримінальному судочинстві України (акт впровадження за № 06-19/15-1036 від 12.07.2005 р.); 2) міжнародно-правовим управлінням Генеральної прокуратури України для організаційно-методичного забезпечення практичної діяльності органів досудового слідства і прокуратури в частині використання відеоконференцзв'язку у сфері міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах (лист-відповідь № 14/1-137 вих. 05 від 15.06.2005 р.); 3) у діяльності слідчих органів прокуратури Одеської області щодо створення належних умов для їхньої роботи та підвищення рівня кваліфікації внаслідок запровадження відеоконференцзв'язку в практику міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах (акт впровадження від 11.02.2005 р.); 4) у навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України при викладанні курсу "Кримінальний процес України", спеціальних курсів, а також у науково-дослідницькій роботі слухачів, курсантів та студентів (акт впровадження від 23.05.2005 р.); 5) у навчальному процесі ОНЮА при викладанні курсу "Кримінальний процес України", спеціальних курсів "Проблеми взаємодії органів юстиції України та інших країн", "Проблеми теорії доказів у кримінальному процесі України", а також у науково-дослідницькій роботі студентів (акт впровадження від 10.03.2005 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі кримінального процесу ОНЮА, представлена і обговорена на міжкафедральному

семінарі кафедр кримінального процесу, криміналістики та організації судових та правоохоронних органів ОНЮА (протокол № 9 від 17.01.2005 р.), а також на кафедрі теорії кримінального процесу та судоустрою Національної академії внутрішніх справ України (протокол № 10 від 31.03.2005 р.), схвалена ними і рекомендована до захисту.

Основні положення дисертаційного дослідження неодноразово доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнській науковій конференції (м. Одеса, 2000 р.); 4-й звітній щорічній конференції молодих вчених ОНЮА (м. Одеса, 2001 р.); 4-й (56-й), 5-й (57-й), 6-й (58-й), 7-й (59-й), 8-й (60-й) звітних наукових конференціях професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (м. Одеса, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 рр.); міжнародній науковій конференції молодих вчених “Другі осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 2003 р.); семінарі “Е-Ukraine 2003” (м. Одеса, 2003 р.); “круглому столі” “Торгівля людьми: виклик XXI століттю” (м. Одеса, 2003 р.); Всеукраїнській науковій конференції “Юридичні читання молодих вчених” (м. Київ, 2004 р.); міжнародному семінарі “Безпека в Причорноморському регіоні: погрози і протидія” (м. Одеса, 2004 р.); Першій українській літній школі з проблеми “Транснаціональні форми організованої злочинної діяльності” (м. Одеса, 2004 р.); навчально-методичному семінарі зі слідчими органів прокуратури Одеської області (м. Одеса, м. Білгород-Дністровський, м. Котовськ, 2005 р.); навчально-методичному семінарі зі слідчими органів прокуратури Одеської області з питань практичного застосування окремих положень міжнародних договорів про надання правової допомоги у кримінальних справах (м. Одеса, 2005 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження, викладені автором у двадцяти чотирьох наукових працях, двадцять одна з яких опублікована у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України та Росії.

Структура дисертації обумовлена методологією дослідження, його спрямованістю та логікою змісту, цілями, завданнями і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що об’єднують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації складає 268 сторінок, з яких 181 сторінка – безпосередньо текст дисертації, 28 сторінок – список використаних джерел (380 найменувань), 59 сторінок – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** роботи обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, визначається ступінь її наукової розробленості, мета, завдання й методи дослідження, його об’єкт та предмет, висвітлюється зв’язок роботи з науковими програмами та планами, визначаються наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, зазначаються форми їх апробації та впровадження у законодавчу діяльність, практику досудового слідства, науково-дослідну роботу і навчальний процес.

Перший розділ “Сучасний стан та перспективи розвитку інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах” складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. **“Поняття, зміст і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах”** розглядаються сутність, правова природа і з'ясовується співвідношення міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства і взаємної правової допомоги у кримінальних справах.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що багато вчених розглядають міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства як один з інститутів міжнародного кримінального права. Такий підхід має потребу в деяких критичних зауваженнях. На думку дисертанта, *міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства – це врегульована міжнародними договорами та (або) внутрішньодержавним кримінально-процесуальним законодавством чи заснована на принципі взаємності різноманітна за напрямками і формами взаємодія правоохоронних і судових органів України з відповідними компетентними органами юстиції держав або міжнародних організацій, здійснювана на всіх стадіях кримінального процесу, спрямована на вирішення загальних завдань кримінального судочинства, пов'язана з порушенням, розслідуванням, розглядом і вирішенням кримінальних справ, а також виконанням прийнятих процесуальних рішень, захистом прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві.*

Однією з форм міжнародного співробітництва і його пріоритетним напрямом є правова допомога у кримінальних справах. Узагальнивши положення міжнародних договорів України, дисертант дійшов висновку щодо необхідності *диференціації* процесуальних напрямів взаємодії, їх відособленого правового регулювання, а також *розмежування* між власне правовою допомогою у кримінальних справах та видачею, кримінальним переслідуванням, передачею засудженого в країну свого громадянства для відбування покарання, співробітництвом у сфері оперативно-розшукової діяльності.

На підставі аналізу попередніх теоретичних досліджень було запропоновано власне визначення взаємної правової допомоги у кримінальних справах, а також визначено систему спеціальних принципів міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу.

У підрозділі 1.2. **“Особливості застосування норм іноземного права при наданні взаємної правової допомоги”** відзначається, що тенденція до співробітництва органів юстиції різних держав у сфері кримінального процесу спричиняє розширення екстратериторіальної дії кримінально-процесуального права, застосування однією державою законодавства іншої держави у сфері своєї територіальної юрисдикції.

Критичної оцінки, на погляд дисертанта, заслуговує запропонований в юридичній літературі принцип “відповідності прохання запитуючої сторони законодавству держави, яка виконує прохання” (О.І. Виноградова, В.М. Волженкіна). Клопотання запитуючої держави не може цілком відповідати нормам матеріального і (або) процесуального права запитуваної сторони. Можна говорити лише про *несуперечність прохання основним принципам законодавства запитуваної держави* (у першу чергу, закріпленим у Конституції).

Положення міжнародних договорів і національного законодавства в процесі надання правової допомоги у кримінальних справах мають застосовуватися в сукупності при пріоритеті норм внутрішнього права.

Обґрунтовується теза, що клопотання про надання правової допомоги може стосуватися виконання прийнятого запитуючою стороною рішення, але не прийняття самого процесуального рішення по суті кримінальної справи, що обумовлено охороною суверенітету і здійсненням юрисдикції держави.

Підрозділ 1.3. “Процесуальний стан та повноваження представників іноземних правоохоронних і судових органів у національному кримінальному процесі”. На думку дисертанта, можна виділити такі форми присутності (іноді участі) співробітників іноземних органів юстиції в провадженні у кримінальних справах: 1) *присутність* посадових осіб іноземних органів юстиції при проведенні процесуально-слідчих дій представниками іноземної держави; 2) *участь* посадових осіб іноземних органів юстиції при проведенні процесуально-слідчих дій представниками іншої держави; 3) *спільне проведення окремих процесуальних дій, а також розслідування в цілому.*

Дисертант вважає, що при вирішенні питання про доцільність звернення із проханням щодо можливості участі представників запитуючої сторони при виконанні компетентними органами запитуваної сторони відповідного доручення необхідно взяти до уваги *термінову необхідність в одержанні запитуваної правової допомоги, з огляду на її обсяг, специфіку поставлених питань і необхідність використання при проведенні процесуально-слідчих дій значної кількості документів.* За таких обставин участь посадових осіб запитуючої договірної сторони при виконанні прохання про правову допомогу сприятиме ефективності її надання і дозволить: 1) досягнути мети, яка ставилась при зверненні, та виконати його у спосіб, що більше відповідає потребам запитуючої договірної сторони і, як наслідок, дозволить уникнути направлення додаткових запитів; 2) представнику запитуючої договірної сторони оперативно внести корективи у зміст окремих запитуваних процесуально-слідчих дій з урахуванням нової інформації, яка отримана у процесі виконання прохання (сформулювати додаткові запитання, визначити додаткові документи, які необхідно вилучити, тощо).

У підрозділі 1.4. “Використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах” розглядаються питання про правовий статус доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах. Законодавчо невирішеним залишається питання про порядок закріплення і використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі. Тому, з метою усунення сумнівів, що виникають при оцінці доказів, отриманих в іноземній державі, необхідно передбачити в КПК України статтю такого змісту: *“Докази, отримані на території іноземної держави посадовою особою або компетентним органом цієї держави під час виконання доручення або добровільно надані іноземною державою, а також отримані посадовою особою або компетентним органом запитуючої держави, у випадках, передбачених міжнародними договорами України, або на основі взаємності, засвідчені й передані у встановленому порядку*

України, мають таку саму юридичну силу, якби вони були отримані на території України в повній відповідності до вимог її КПК”.

Другий розділ “Теорія і практика використання відеоконференцзв’язку при наданні взаємної правової допомоги у кримінальних справах” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. “Поняття і зміст методу відеоконференцзв’язку у сфері надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах” зазначається, що проблема застосування методу відеоконференцзв’язку при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах має *фінансову, технічну, організаційну, процесуально-правову* і навіть *психологічну* сторони.

На думку дисертанта, проведення процесуальних дій з використанням відеоконференцзв’язку є новим процесуальним інститутом спрощеного провадження, який жодним чином не суперечить законодавству України, однак потребує переосмислення багатьох понять кримінально-процесуального права.

Подається аналіз основних точок зору щодо поняття і змісту методу відеоконференцзв’язку. Звертається увага, що віднесення інституту проведення процесуальних дій з використанням відеоконференцзв’язку до заочної форми розгляду кримінальних справ (Х.У. Рустамов) є не зовсім правильним, бо при застосуванні відеоконференцзв’язку підсудний або будь-який інший учасник процесуальної дії не присутній безпосередньо в залі суду, а перебуває в іншому приміщенні (місці), тобто є присутнім віддалено при розслідуванні, розгляді й вирішенні його справи, тоді як заочний розгляд кримінальних справ відбувається, коли учасник процесу (як правило, підсудний) перебуває поза межами держави й ухиляється від явки в суд.

У підрозділі 2.2. “Сучасний стан застосування методу відеоконференцзв’язку при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах” зазначається, що метод відеоконференцзв’язку в національному кримінальному судочинстві застосовується вкрай обмежено – лише як процесуальний захід забезпечення безпеки свідка, а цього явно недостатньо. На думку дисертанта, застосування відеоконференцзв’язку при касаційному розгляді кримінальної справи є *альтернативою особистій участі засудженого в судовому засіданні*. Але форму участі засудженого в судовому засіданні, на думку дисертанта, має визначати суд. Вказується на те, що розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції за допомогою відеоконференцзв’язку не має здійснюватися стосовно осіб, які мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою ведеться судочинство, щодо неповнолітніх, а також у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі.

Зазначається, що при виклику особи в запитуючу державу для дачі показань публічні інтереси, інтереси кримінального судочинства однієї держави можуть стикатися не тільки із *приватними інтересами особи, що викликана по повістці*, але і з *публічними інтересами запитуваної держави*, в якій перебуває ця особа. Наділення зазначених суб’єктів частковим імунітетом від кримінальної і адміністративної юрисдикції запитуючої держави значною мірою звужує доказову базу, обмежує коло доказів, іноді ставить під сумнів їх достовірність.

Рішення цієї проблеми може бути знайдене в проведенні процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку, що дозволить, *по-перше*, забезпечити особисту явку зазначених у повістці свідків, потерпілих, експертів й інших осіб, що перебувають на території запитуваної держави, і, *по-друге*, реалізувати відповідальність за відмову від дачі показань і дачу свідомо неправдивих свідчень і експертних висновків. Використання відеоконференцзв'язку дозволяє вирішити проблему *юрисдикції примусу запитуючої держави*, оскільки відносно зазначених у повістці осіб здійснюється примусова юрисдикція запитуваною державою згідно з її законодавством.

У **підрозділі 2.3. “Правове регулювання надання взаємної правової допомоги з використанням відеоконференцзв'язку”** вказано, що спроби визначити стандарти використання відеоконференцзв'язку, у тому числі при наданні правової допомоги у кримінальних справах, відзначаються в багатьох міжнародно-правових документах.

На думку дисертанта, перспективи використання відеоконференцзв'язку визначають необхідність кримінально-процесуального регулювання його використання у внутрішньодержавному законодавстві. Детальна регламентація процедурних питань надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах із використанням відеоконференцзв'язку дозволить, насамперед, забезпечити виконання в Україні запитів іноземних держав, а також захист прав і законних інтересів осіб, за участю яких можуть проводитися процесуальні дії.

За результатами дослідження внесені пропозиції щодо правового регулювання використання відеоконференцзв'язку у кримінальному судочинстві України.

У **третьому розділі “Особливості провадження процесуальних дій та процедурні питання надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку”** розглянуті особливості провадження процесуальних дій, загальні умови, підстави і процедурні питання надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку.

У **підрозділі 3.1. “Реалізація принципу безпосередності дослідження доказів при проведенні процесуальних дій за допомогою методу відеоконференцзв'язку”** розглядається співвідношення відеоконференцзв'язку із принципами кримінального процесу і, насамперед, із принципом безпосередності дослідження доказів.

Дисертант дійшов висновку, що багато принципів узагалі “не відчують” на собі впливу методу відеоконференцзв'язку і продовжують діяти так, як і при традиційному порядку проведення процесуальних дій, провадженні у кримінальній справі в цілому. Факт перебування свідка, потерпілого, обвинувачуваного, експерта або іншої особи в залі суду або іншому місці проведення процесуальної дії суттєво не впливає на здатність слідчого, прокурору, суду відрізнити правдиві показання від неправдивих. Суд запитуючої держави, отримуючи свідчення за допомогою методу відеоконференцзв'язку, може враховувати практично всі нюанси поведінки, які виявляються при особистому спілкуванні, тому використання методу відеоконференцзв'язку узгоджується з принципом безпосередності й не має недоліків у порівнянні з традиційними способами одержання показань, не створює нездоланного бар'єру для ефективної комунікації між учасниками процесуальної дії, не має кардинальних відмінностей в оцінці показань. Зазначається, що сучасна

технологічна основа відеоконференцзв'язку припускає мінімум можливостей для суб'єктивного, з боку людини, впливу на неї.

Підрозділ 3.2. “Загальні умови і підстави надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку”. На думку дисертанта, *приводом* до надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку є передбачене міжнародним договором або засноване на принципі взаємності прохання відповідної процесуальної форми слідчого, прокурора, суду або судді, у провадженні яких знаходиться кримінальна справа, до компетентного органу запитованої сторони про проведення процесуальних (слідчих або судових) дій з використанням відеоконференцзв'язку.

Підставами використання методу відеоконференцзв'язку при наданні правової допомоги у кримінальних справах можуть бути: 1) необхідність одержання і дослідження доказів в умовах, що ускладнюють або виключають з якихось причин об'єктивного і (або) суб'єктивного характеру присутність першоджерела доказів (обвинувачуваного, потерпілого, свідка, експерта та інших осіб) у місці їх одержання і дослідження протягом тривалого чи невизначеного періоду часу, тобто необхідність забезпечення віддаленої присутності учасників процесуальної дії, досудового розслідування, судового розгляду, що перебувають за межами України; 2) необхідність одержання показань від осіб, що утримуються під вартою, засуджених і що відбувають покарання на території іноземної держави; 3) необхідність одержання згоди засудженого на передачу його з однієї країни в іншу для виконання вироку; 4) необхідність забезпечення безпеки учасника процесуальної дії при наданні правової допомоги у кримінальних справах; 5) наявність заявленого клопотання обвинувачуваного про виклик і допит свідка, який викриває його у вчиненні злочину і що перебуває на території іноземної держави, тобто використання відеоконференцзв'язку як реального механізму реалізації права конфронтації; 6) особлива важливість доказів у кримінальній справі, ускладненій іноземним елементом, і неможливість або особлива складність їх одержання традиційним способом.

На підставі аналізу попередніх теоретичних досліджень, положень міжнародних договорів визначено *процесуальні особливості* проведення слідчих (судових) дій з використанням відеоконференцзв'язку.

У підрозділі 3.3. “Процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку” зазначається, що при проведенні процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку має застосовуватися законодавство *запитуючої держави* в тому разі, якщо воно *суттєво не суперечить законодавству запитованої держави*.

Обґрунтовано твердження про те, що при проведенні процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку обов'язковою є участь спеціаліста-оператора, що забезпечує первісну установку устаткування, налагодження каналів і обслуговує відеоконференцзв'язок безпосередньо під час виконання слідчої дії.

Кожна сторона повинна мати можливість направляти протокол слідчої дії, проведеної за допомогою відеоконференцзв'язку, використовуючи *оперативні засоби зв'язку*, включаючи факсимільний зв'язок або електронну пошту, тією мірою, в якій такі засоби забезпечують відповідні рівні безпеки і підтвердження дійсності.

На прохання запитуючої сторони в кожному такому разі протокол відповідної дії з відеозаписом останньої та інші матеріали виконаного доручення одночасно направляються центральним органам запитуючої сторони через центральні органи запитованої сторони.

Звертається увага, що важливою гарантією забезпечення захисту прав і законних інтересів осіб, за участю яких можуть проводитися процесуальні дії за допомогою відеоконференцзв'язку, є можливість оскарження дій і рішень посадових осіб щодо проведення процесуальної дії.

У **висновках** роботи містяться підсумки дослідження, де стверджується, що необхідними умовами виконання взаємних зобов'язань договірних сторін у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку є: 1) включення в національне законодавство положень про допустимість використання у кримінальному судочинстві доказів, отриманих за допомогою відеоконференцзв'язку; 2) встановлення кримінальної відповідальності свідків й інших осіб, що беруть участь у процесуальних діях за допомогою відеоконференцзв'язку, за ухилення від явки по відповідній повістці, відмовлення від дачі показань без поважної причини; дачу свідомо неправдивих показань, а також інше перешкоджання здійсненню процесуальних дій під час відеоконференцзв'язку; 3) проведення процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку таким чином, щоб їх порядок допускав використання процедур, що відповідають законодавству запитуючої сторони в тій мірі, в якій це дозволяє законодавство запитованої; 4) допустимість погодженого між запитованою і запитуючою сторонами вирішення процедурних питань, що виникають безпосередньо під час проведення процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку, особливо в частині, що стосується привілеїв і імунітетів; 5) необхідність вирішення і узгодження питань щодо витрат, пов'язаних з проведенням відеоконференцзв'язку, до початку виконання відповідних запитів про правову допомогу у кримінальних справах; 6) використання найбільш досконалих засобів відеоконференцзв'язку – для забезпечення належної якості передачі зображення і звуку, а також забезпечення інформаційної безпеки відеоконференцзв'язку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Смирнов М.І.* Допустимість використання в кримінальному процесі свідчень анонімних свідків // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 16. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 624-628.

2. *Смирнов М.І.* Процесуальні особливості застосування відеозв'язку в наданні взаємної допомоги у кримінальних справах // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наук. пр. - № 1. – Донецьк, 2003. – С. 142-156.

3. *Смирнов М.І.* Діюча сфера застосування засобів відеозв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 18. – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 842-849.

4. *Смирнов М.І.* Применение видеосвязи как мера обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию, и возможность реализации в уголовном судопроизводстве права конфронтации // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 5. – С. 117-120.

5. *Смирнов М.И.* Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 6. – С. 92-95.

6. *Смирнов М.И.* Поняття і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги в кримінальних справах // Право України. – 2003. - № 10. – С. 40-43.

7. *Смирнов М.И.* Процесуальні особливості проведення трансграничних обшуків і вилучення інформації, переданої через телекомунікаційні мережі // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 10. – С. 133-136.

8. *Смирнов М.И.* Норми іноземного права в національному кримінальному процесі // Вісник прокуратури. – 2003. - № 11 (29). – С. 51-56.

9. *Смирнов М.И.* Застосування відеоконференцзв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах у сфері міжнародного співробітництва // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 88-92.

10. *Смирнов М.И.* Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наук. пр. - № 1. – Донецьк, 2004. – С. 187-196.

11. *Смирнов М.И.* Процесуальні особливості застосування нових форм взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. - № 1-2 (9-10). – С. 228-231.

12. *Смирнов М.И.* Щодо використання відеоконференцзв'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку // Вісник Верховного Суду України. – 2004. - № 1 (41). – С. 38-40.

13. *Смирнов М.И.* Современное состояние института взаимной правовой помощи по уголовным делам // Прокурорская и следственная практика. – 2004. - № 1-2. – С. 159-162.

14. *Смирнов М.И.* Особливості і процедурні питання провадження процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку у сфері міжнародного співробітництва // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. - № 3 (11). – С. 210-214.

15. *Смирнов М.И.* Використання в кримінальному процесі України доказів, отриманих із джерел в іноземній державі // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. - № 2 (32). – С. 124-128.

16. *Смирнов М.И.* Ефективність механізмів надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах: питання процесуальної форми // Часопис Київського університету права. – 2004. - № 2. – С. 72-76.

17. *Смирнов М.И.* Удосконалення інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. - № 4 (34). – С. 114-118.

18. *Смирнов М.И.* Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 4. – С. 112-116.

19. *Смирнов М.И.* Перспективи розвитку інституту взаємної правової допомоги в кримінальних справах // Право України. – 2004. - № 5. – С. 99-102.

20. *Смирнов М.І.* Дистанційне кримінальне судочинство: реальність та перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. - № 9 (35). – С. 74-83.

21. *Смирнов М.І.* Перспективи розвитку нових форм взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 22. – Одеса: Юридична література, 2004. – С. 938-943.

22. *Смирнов М.І.* Інститут взаємної правової допомоги: діюча практика та перспективи розвитку // Юридична Україна. – 2003. - № 10. – С. 65-69.

23. *Смирнов М.І.* Відеоконференцзв'язок у кримінальному судочинстві // Юридичний вісник України. – 2003. – 13-19 грудня. - № 50 (442). – С. 28-32.

24. *Смирнов М.І.* Дистанционное проведение допроса: перспективы развития // Права держава очима молодих дослідників. – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 181-188.

АНОТАЦІЯ

Смирнов М.І. Особливості надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. – Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2005.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з особливостями надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку.

Досліджена правова природа міжнародного кримінального процесу, інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах, розглядаються питання щодо визначення процесуальних напрямів взаємодії держав у сфері кримінального процесу, поняття, змісту і сучасного стану взаємної правової допомоги у кримінальних справах, принципів надання взаємної правової допомоги.

У роботі розглядаються сутність, значення й сучасний стан використання методу відеоконференцзв'язку при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом; особливості провадження процесуальних дій за допомогою методу відеоконференцзв'язку; загальні умови, підстави і процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку.

Ключові слова: міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу, взаємна правова допомога у кримінальних справах, метод відеоконференцзв'язку, принцип безпосередності дослідження доказів.

АННОТАЦИЯ

Смирнов М.И. Особенности оказания взаимной правовой помощи по уголовным делам с использованием метода видеоконференцсвязи. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Национальная академия внутренних дел Украины, Киев, 2005.

В диссертации научно обоснован ряд концептуальных положений использования видеоконференцсвязи при оказании взаимной правовой помощи по уголовным делам.

В работе рассматриваются сущность, значение и современное состояние использования метода видеоконференцсвязи при собирании и проверке доказательств по уголовным делам, осложненным иностранным элементом; особенности проведения процессуальных действий с помощью видеоконференцсвязи; общие условия, основания и процедурные вопросы оказания правовой помощи по уголовным делам с использованием видеоконференцсвязи.

В диссертации исследована правовая природа международного уголовного процесса, института взаимной правовой помощи по уголовным делам. Отмечается, что необходимо разграничивать международное сотрудничество в сфере уголовного процесса от взаимной правовой помощи по уголовным делам и других самостоятельных направлений взаимодействия государств.

Диссертант пришел к выводу, что использование видеоконференцсвязи в уголовном судопроизводстве и в сфере оказания правовой помощи по уголовным делам с целью собирания и проверки доказательств отвечает таким условиям: 1) соблюдение морально-этических основ (безопасность для здоровья лица, которое принимает участие в процессуальных действиях, проведенных с помощью видеоконференцсвязи); 2) соблюдение познавательных закономерностей (научная обоснованность и практическая результативность метода видеоконференцсвязи; возможность получения объективных, достоверных и таких данных, которые можно проверить). Применение видеоконференцсвязи, как процессуальной формы использования информационных технологий в сфере оказания правовой помощи по уголовным делам, уголовном судопроизводстве в целом, должно быть регламентировано применительно ко всем стадиям процесса, что ускорит расследование и рассмотрение дел, изменит саму технологию производства по уголовным делам, осложненным иностранным элементом.

Ключевые слова: международное сотрудничество в сфере уголовного процесса, взаимная правовая помощь по уголовным делам, метод видеоконференцсвязи, принцип непосредственности исследования доказательств.

ANNOTATION

Smirnov M.I. The peculiarities of rendering mutual legal assistance in criminal cases using the method of videoconferenceconnection. – Manuscript.

The dissertation for a candidate of science degree in law, the specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; legal expertise. – National academy of internal affairs of Ukraine, Kyiv, 2005.

The thesis provides complex studies of theoretical and practical problems connected with peculiarities of rendering mutual legal assistance in criminal cases with the usage of videoconferenceconnection method.

The work explores the legal nature of international criminal procedure, the institute of mutual legal assistance in criminal cases. It also considers the issues of procedural directions of states interaction in the sphere of criminal procedure; notions, essence and

present condition of mutual legal assistance in criminal cases, the principles of rendering mutual legal assistance.

The work examines the essence, significance and present condition of videoconferenceconnection method usage in obtaining and verifying evidence in criminal cases, aggravated by a foreign element, the conditions of pleadings application with the videoconferenceconnection method usage; general conditions, grounds and procedural questions of legal aid rendering in criminal cases with videoconferenceconnection method application.

Key words: international cooperation in the sphere of criminal procedure, mutual legal aid in criminal cases, method of videoconferenceconnection, principle of direct evidence investigations.